

นาฏยศัพท์

นาฏยศัพท์ หมายถึง ภาษาที่ใช้เป็นสัญลักษณ์และสื่อความหมายกันในวงการนาฏศิลป์ไทย (ธิดารัตน์ ภักดีรักษ์. 2549 : 39)

นาฏยศัพท์ เป็นศัพท์ที่ใช้เฉพาะในวงการนาฏศิลป์ เป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้เรียกท่าทางที่ปฏิบัติ หรือกิริยาอาการต่างๆ ที่ปฏิบัติเกี่ยวกับนาฏศิลป์ (จิรพันธ์ สมประสงค์. 2547 : 200)

นาฏยศัพท์ คือ คำภาษาที่ใช้เรียกเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยเกี่ยวข้องกับลักษณะท่าทางที่ใช้ประกอบการแสดงแต่ละประเภท (สุมิตร เทพวงษ์. 2548 : 183)

ลักษณะท่าทางไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทำให้ต้องมีศัพท์เฉพาะทางด้านท่าทางเพื่อสื่อความหมายของท่าทางนั้นๆ ไปในแนวทางเดียว ศัพท์เฉพาะทางนาฏศิลป์เรียกว่า **นาฏยศัพท์** ซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะในการรำร่าตั้งแต่ศิระจรดปลายเท้า (อรุวรรณ ชมวัฒนาและวีรสุดา บุญนาค. 2553 : 105)

การศึกษาเรื่องนาฏยศัพท์ โดยทำความเข้าใจและฝึกปฏิบัติตามคำศัพท์นั้นๆ เช่น กระทบ ตั้งวง จับ ฉายมือ ก้นวง กดเกลียวข้าง เหล่านี้ล้วนแต่จะต้องปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ความสามารถของแต่ละคนทั้งสิ้น การยึดถือเอานาฏยศัพท์เป็นแบบแผนนับว่าไม่ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนและยังจะเพิ่มความแม่นยำขึ้นอีกด้วย (พิชัย ปรัชญานุสรณ์ และคณะ. 2548 : 89)

สรุปความหมายของนาฏยศัพท์ คือ ศัพท์ที่ใช้สื่อความหมายในวงการนาฏศิลป์

ประเภทของนาฏยศัพท์

นาฏยศัพท์กับการแสดงนาฏศิลป์ไทยแต่ละประเภท นับได้ว่ามีความสำคัญเกี่ยวข้องกัน เพราะเป็นส่วนที่จะทำให้ท่าร่าที่ปรากฏออกมานั้นเด่นชัดขึ้น

นาฏยศัพท์แบ่งออกเป็น 3 หมวด คือ หมวดนามศัพท์ หมวดกิริยาศัพท์ หมวดนาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด

1. นามศัพท์ หมายถึง ศัพท์ที่เรียก ชื่อท่าร่า หรือชื่อท่าที่บอกอาการกระทำของผู้นั้น เช่น วง จับ สลัดมือ คลายมือ กรายมือ ฉายมือ ปาดมือ กระทบ กระดก ยกเท้า ก้าวเท้า ประเท้า ตบเท้า กระทุ้ง กระเทาะ จรดเท้า ตะเท้า ซอยเท้า ขยันท้า ฉายเท้า สะดุดเท้า รวมเท้า โย้ตัว ยกตัว ตีไหล่ กล่อมไหล่ รวมมือ

2. กิริยาศัพท์ หมายถึง ศัพท์ที่ใช้เรียกในการปฏิบัติบอกอาการกิริยา แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

2.1 ศัพท์เสริม หมายถึง ศัพท์ที่ใช้เรียกเพื่อปรับปรุงท่าทำให้ถูกต้องสวยงาม เช่น

กันวง ลดวง ส่งมือ ดึงมือ หักข้อ หลบศอก เปิดคาง กัดคาง ทรงตัว แผ่นตัว ดึงไหล่ กัดไหล่ ดึงเอว กัด-เกลียวข้าง ทับตัว หลบเข้า ถีบเข้า แข็งเข้า กันเข้า เปิดสัน ชักสัน

2.2 ศัพท์เสื่อม หมายถึง ศัพท์ที่ใช้เรียกชื่อท่ารำหรือท่วงทีของผู้รำที่ไม่ถูกต้องตามมาตรฐาน เพื่อให้ผู้รำรู้ตัว และแก้ไขท่าที่ของตนให้ดีขึ้น เช่น วงล้ำ วงคว่ำ วงเหยียด วงหัก วงล้น คอ ตี๋ม คางไก่ ฟาดคอ เกร็งคอ หอบไหล่ ทรวดตัว ขย่มตัว เหลี่ยมล้ำ รำแอ้ รำลน รำเลื่อย รำล้ำจังหวะ รำ หนองจังหวะ

3. นาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด หมายถึง ศัพท์ต่างๆที่ใช้เรียกในภาษานาฏศิลป์ นอกเหนือไปจากนามศัพท์ และกิริยาศัพท์ เช่น จีบยาว จีบสั้น ลักคอ เดินมือ คืบตัว เป็นต้น

ลักษณะต่างๆของนาฏยศัพท์ แบ่งตามการเคลื่อนไหวส่วนต่างๆของร่างกาย ดังนี้

1. ส่วนศีรษะ ได้แก่

เอียง คือ การเอียงศีรษะ ต้องกลมกลืนกับไหล่และลำตัวให้เป็นเส้นโค้ง ถ้าเอียงซ้าย ให้นำหน้าเบือนทางขวาเล็กน้อย ถ้าเอียงขวาให้นำหน้าเบือนทางซ้ายเล็กน้อย

ลักคอ คือ การเอียงคนละข้างกับไหล่ที่กดลง ถ้าเอียงซ้ายให้กดไหล่ขวา ถ้าเอียงขวาให้กดไหล่ซ้าย

กุดคาง คือ ไม่เชิดหน้าหรือเงยหน้ามากเกินไป

2. ส่วนแขน ได้แก่

ตั้งวง คือ การตั้งมือโดยให้นิ้วทั้ง 4 เรียงชิดกัน กระจดกข้อมือขึ้นหักนิ้วหัวแม่มือเข้าหาฝ่ามือทอดแขนให้โค้งพองาม อาจตั้งวงพร้อมกันทั้ง 2 มือ หรือมือเดียวก็ได้ วง มี 4 ชนิดดังนี้

2.1 วงบน ตัวพระอยู่ระดับแง่ศีรษะ ตัวนางอยู่ระดับหางคิ้ว ต้องยกฝ่าแขนให้สูงทอดฝ่าแขนให้โค้งได้รูปจากระดับไหล่ไปข้างๆ ให้ฝ่าแขนส่วนบนลาดจากไหล่เล็กน้อย

วงบนตัวพระ ปลายนิ้วชี้อยู่ระดับแง่ศีรษะ วงบนตัวนาง ปลายนิ้วชี้อยู่ระดับหางคิ้ว

2.2 วงกลาง คือส่วนโค้งของฝ่าแขนอยู่ระหว่างวงบนกับวงล่าง ให้ศอกอยู่ระดับเอว ทอดแขนให้ปลายนิ้วอยู่ระดับไหล่

2.3 วงล่าง คือส่วนโค้งของฝ่าแขนที่ทอดโค้งลงเบื้องล่างปลายนิ้วอยู่ระดับหน้าท้อง หรือระดับหัวเข่า ตัวพระให้ส่วนโค้งของฝ่าแขนห่างออกจากลำตัวมากกว่าตัวนาง

2.4 วงหน้า คือส่วนโค้งของฝ่าแขนที่โค้งอยู่ข้างหน้า โดยตัวพระปลายนิ้วมือ อยู่ระดับข้างแก้ม ข้างเดียวกับวง ส่วนตัวนางปลายนิ้วจะอยู่ตรงระดับปาก

3. ส่วนมือ ได้แก่

มือแบ คือ นิ้วชี้ กลาง นาง ก้อย ติดกัน ตั้งนิ้วหัวแม่มือ กาง หลบไปทางฝ่ามือ หักข้อมือไปทางหลังมือ แต่มีบางท่าหักข้อมือไปทางฝ่ามือ เช่น ท่าป้องกัน

มือจับ คือ การกรีดนิ้ว โดยเอานิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือจรดกัน ให้ปลายนิ้วหัวแม่มือจรดข้อแรกของปลายนิ้วชี้ ให้ตั้งนิ้ว นิ้วกลาง นาง ก้อย กรีดห่างกัน หักข้อมือไปทางฝ่ามือ จับมี 5 ลักษณะดังนี้

3.1 จับหงาย คือการจับแล้วหงายฝ่ามือขึ้นปลายนิ้วชี้ ชี้ขึ้นข้างบน ถ้าอยู่หน้าท้องเรียกว่า จับหงายชายพก

3.2 จับคว่ำ คือการจับแล้วคว่ำฝ่ามือลง ปลายนิ้วชี้ ชี้ลงล่าง หักข้อมือเข้าหาลำแขน

3.3 จับหลัง คือ การจับส่งลำแขนไปข้างหลัง ตั้งแขน พลิกข้อมือให้ปลายนิ้วชี้ขึ้น แขนตั้ง แล้วส่งแขนให้สูงไปข้างหลัง

3.4 จับปรกหน้า คือ การจับที่คล้ายกับจับหงาย แต่หันจับเข้าหาลำตัวด้านหน้า ทั้งแขนและมือชูอยู่ด้านหน้า ตั้งลำแขนขึ้น ทำมุมที่ข้อพับตรงศอก หันจับเข้าหาหน้าผาก

3.5 จับปรกข้าง คือ การจับที่คล้ายกับจับปรกหน้า แต่หันจับเข้าหาแง่ศีรษะลำแขนอยู่ข้างๆ ระดับเดียวกับวงบน

จับล่อแก้ว ลักษณะท่าทางคล้ายจับมือ ใช้นิ้วกลางกดข้อที่ 1 ของนิ้วหัวแม่มือหักปลายนิ้วหัวแม่มือคล้ายวงแหวน นิ้วที่เหลือเหยียดตั้ง หักข้อมือเข้าหาลำแขน

4. ส่วนลำตัว ได้แก่

4.1 ทรงตัว คือ การยืนให้หนึ่ง เป็นการใช้ลำตัวตั้งแต่ศีรษะ ตลอดถึงปลายเท้า ในท่าที่สงวนงาม ไม่เอนไปทางใดทางหนึ่งขณะที่ยืน

4.2 แผ่นตัว คือ กิริยาอาการทรงตัวชนิดหนึ่งมาจากท่าก้าวเท้า แล้วส่งตัวขึ้น โดยการยกเข่าตั้ง เท้าหนึ่ง ยืนรับน้ำหนักอีกเท้าหนึ่งอยู่ข้างๆ

4.3 ตั้งไหล่ คือ การรำหลังตั้ง หรือดันหลังขึ้น ไม่ปล่อยให้หลังค่อม

4.4 กดไหล่ คือ กิริยากดไหล่โน้มตัวไปข้างใดข้างหนึ่ง ทำพร้อมกับการเอียงศีรษะ กดลงเฉพาะไหล่ ไม่ให้ตะโพกเอียงไปด้วย

4.5 ตีไหล่ คือ กดไหล่แล้วบิดไหล่ ข้างที่กดมาข้างหน้า

4.6 ยกตัว คือ กิริยาของลำตัวส่วนเกลียวหน้า ยกขึ้นลง ไหล่จะขึ้นลงตามไปด้วย แต่ตะโพกอยู่คงที่ และลึกลงด้วย

4.7 ตั้งเอว คือ กิริยาของเอวด้านหลังตั้งขึ้นตรงไม่หย่อนตัว

5. ส่วนเข้าและขา ได้แก่

5.1 เหลี่ยม คือ กิริยาของเข้าที่เบะห่างกัน เมื่อก้าวเท้าพระต้องกันเข้า ให้เหลี่ยมกว้าง ส่วนนางก้าวข้างต้องหลบเข้า ไม่ให้มีเหลี่ยม

5.2 จรดเท้า คือ อาการของเท้าข้างใดข้างหนึ่งที่วางอยู่ข้างหน้า น้ำหนักตัวจะอยู่ที่เท้าหลัง เท้าหน้าจะใช้เพียงปลายจมูกเท้าแตะเบาๆไว้กับพื้น (จมูกเท้าคือบริเวณเนื้อโคนนิ้วเท้า)

5.3 แตะเท้า คือ การใช้ส่วนของจมูกเท้าแตะพื้น แล้ววิ่งหรือก้าว ขณะที่ก้าว ส่วนอื่นๆของเท้าถึงพื้นด้วย

5.4 ซอยเท้า คือ กิริยาที่วางเท้าทั้งสองให้เสมอกัน แล้วยกส้นเท้าขึ้น ย่อเข่าลงเล็กน้อย แล้วย่อด้วยปลายเท้าทั้งสองข้างสลับกัน การซอยเท้าเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเก็บเท้า

5.5 ขยับเท้า คือ กิริยาเหมือนซอยเท้า ต่างกันที่ขยับต้องไขว้เท้า แล้วทำกิริยาเหมือนซอยเท้า ถ้าขยับเคลื่อนที่ไปทางขวาก็ให้เท้าซ้ายอยู่หน้า ถ้าขยับเคลื่อนที่ไปทางซ้ายก็ให้เท้าขวาอยู่หน้า

5.6 ฉายเท้า คือ กิริยาที่ก้าวหน้า แล้วต้องการลากเท้าที่ก้าว มาพักไว้ข้างๆ ให้ใช้จมูกเท้าจรดพื้น แยกส้นเท้าเล็กน้อย แล้วลากมาพักไว้เหมือนหล่อมเท้า โดยหันปลายเท้าที่ฉายมาให้อยู่ด้านข้าง

5.7 ประเท้า คือ อาการที่สืบเนื่องจากการจรดเท้า โดยยกจมูกเท้าขึ้น ใช้ส้นเท้าวางกับพื้น ย่อเข่าลงพร้อมทั้งแตะจมูกเท้าลงกับพื้นแล้วยกเท้าขึ้น

5.8 ยกเท้า คือ การยกเท้าขึ้นไว้ข้างหน้า เียดปลายเท้าให้ตึง หักข้อเท้าเข้าหาลำขา ตัวพระกันเข้าออกไปข้างๆ ส่วนสูง ระดับเข่าข้างที่ยืน ตัวนางไม่ต้องกันเข้า ส่วนสูงอยู่ต่ำกว่าเข่าข้างที่ยืน ชักส้นเท้าและเชิดปลายนิ้ว

5.9 ก้าวหน้า คือ การวางฝ่าเท้าลงบนพื้นข้างหน้า โดยวางส้นเท้าลงก่อน ตัวพระจะก้าวเฉียงไปข้างๆตัวเล็กน้อย เฉียงปลายเท้าไปทางนิ้วก้อย กันเข้าเบะให้ได้เหลี่ยม ส่วนตัวนางวางเท้าไปข้างหน้าไม่ต้องกันเข้า ปลายเท้าเฉียงไปทางนิ้วก้อยเล็กน้อย

5.10 ก้าวข้าง คือ การวางเท้าไปข้างๆตัว ปลายเท้าเฉียงไปทางนิ้วก้อยมาก ตัวนางต้องหลบเข้าตามไปด้วย

5.11 ก้าวไขว้ คือ การก้าวเท้าคล้ายเท้าหน้าแต่ไขว้เท้าให้มากกว่าการก้าวหน้า ลักษณะก้าวไขว้นี้ ตัวนางนิยมใช้

5.12 กระทบ คือ การกระทบจมูกเท้าที่อยู่ด้านหลังครั้งหนึ่งก่อนแล้วกระดกเท้า โดยยกเท้าที่กระทบไปด้านหลัง

5.13 กระดกหลัง คือ กระดกเท้าและถีบเข้าไปข้างหลังมากๆ ให้เข้าทั้งสองข้างแยกห่างจากกัน ให้ส้นเท้าชิดกันมากที่สุด หักปลายเท้าลง ย่อเข่าที่ยืนลงให้มาก

5.14 กระจกเสี้ยว คล้ายกระจกหลัง แต่เบี่ยงขามาข้างๆและไม่ต้องกระทันหัน มักทำต่อเนื่องจากการก้าวข้าง หรือทำนั้งกระจกเท้า

5.15 การถัดเท้า คือ การวางเท้าใดเท้าหนึ่งไว้ข้างหลังด้วยจุมกเท้า เพื่อยันรับน้ำหนักและเปิดสันเท้าหลัง ส่วนอีกเท้าหนึ่งวางไว้ข้างหน้าเต็มเท้า โดยวางไข้วเท้ากับเท้าหลัง ให้ปลายนิ้วเฉียงไปข้างหน้าเล็กน้อย แล้วถัดจุมกเท้าที่อยู่ข้างหน้าไปกับพื้น ให้ปลายนิ้วข้างหน้าทั้งห้าเชิดขึ้น เปิดสันเท้าแล้วยกสันเท้าขึ้นเล็กน้อย กลับมาวางไข้วไว้ข้างหน้าตามเดิม

5.16 การวางสัน คือ การใช้สันเท้าวางแตะพื้น โดยเปิดปลายเท้าขึ้นใกล้กับเท้าอีกข้างหนึ่งซึ่งวางเต็มเท้า โดยหักข้อเท้าขึ้น